

نقش بوم گردی در معیشت پایدار جوامع محلی و حفظ منابع طبیعی

توسعه روستایی و کشاورزی

چکیده

نگرش توسعه پایدار در اواخر دهه ۱۹۶۰ و اوایل دهه ۱۹۷۰، هنگامی که مردم از پیامدهای منفی ناشی از رشد افسار گسیخته اقتصادی آگاه شدند بوجود آمد. خسارت‌های هنگفت بر منابع پایه در سراسر جهان وارد شد و سایر منابع نیز در معرض نابودی قرار گرفتند. توسعه پایدار در تلاش برای بهبود این نگرش محدود و اعتراف به اهمیت و ارزش ذاتی آن در طبیعت با احترام و حمایت از حق دیگر جانداران و رعایت تعادل در نیازهای حیاتی انسان در همان سیستم اکولوژیک و در صدد شناخت محدودیتهای رشد و کاهش فشار انسان بر طبیعت است. یکی از موضوعات بسیار مهم در فرایند توسعه پایدار، لزوم تعیین جایگاه مناسبی برای تشکلهای محلی است تا روند پیشرفت به سوی تأمین و کسب معیشت پایدار را تضمین نمایند. معیشت پایدار در واقع امکانات و ظرفیتهای مردم را در جهت ارتقاء و حفظ شیوه‌های مناسب زندگی به کار گرفته و ضمن تضمین رفاه آنها، نسلهای آینده را نیز مورد ملاحظه قرار می‌دهد.

یکی از معضلات کنونی روند تخریب منابع طبیعی است. ریشه‌کنی درختان، چرای احشام، معدن‌کاوی و فعالیت‌های کشاورزی همگی به نحوی در بهره‌برداری مفرط از زمین سهیم‌اند. اکثر کشورها بوم گردی (اکوتوریسم) را به عنوان جایگزینی مطمئن و پایدار برای این منابع معرفی می‌کنند. بوم گردی سفر مسئولانه به نواحی و عرصه‌های طبیعی با رویکرد حفاظت از محیط زیست و حمایت از رفاه مردم محلی است. صنعت گردشگری در جهان قریب به ۱۲۷ میلیون نفر را به عنوان نیروی کار در خود جای داده و نیز یکی از زیربخشهای در حال رشد صنعت گردشگری است که با جذب ۴۰ تا ۶۰ درصد گردشگران بین‌المللی (نزدیک ۵۳۰ میلیون نفر) اثرات قابل توجهی را (۱۶۶-۲۵۰ میلیارد دلار) پدید آورده و ۲۰-۴۰ درصد گردشگران علاقمند به دنیای وحوش، با ارزش اقتصادی ۸۳-۱۶۶ میلیارد دلار را به خود اختصاص داده است. در نهایت اینکه جوامع محلی باید از اول در مراحل برنامه‌ریزی یک ذخیره‌گاه طبیعی مشارکت داشته و قادر به اظهار نظر خود در سیاست‌گذارها باشند. جوامع محلی در واقع بخشی از اکوسیستم بوم گردی است که باید سهم قابل ملاحظه‌ای در توسعه و حفاظت از منابع طبیعی داشته باشد.

مناسب در فرایند توسعه پایدار بوده و قادر است که رشد اقتصادی را به روند حفاظت از منابع طبیعی در کشورهای رو به توسعه پیوند زند. جوامع محلی باید در فعالیت های گردشگری مشارکت نموده و از منابع اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی آن بطور مقتضی بهره مند شوند. سیاست های گردشگری باید به نحوی اعمال شود که به ارتقاء سطح زندگی مردم منطقه و تأمین نیازهای آنان بیانجامد.

تحقق و اجرای پایداری در توسعه پایدار تعریف معیشت پایدار؛

معیشت پایدار از سوی مؤسسه محیط زیست استکهلم بشرح ذیل تعریف شده است:

ایجاد شرایطی که حامی توسعه پایدار در سیستم های انسانی، طبیعی و اقتصادی بوده و در عین حال از منابع و فرصت های نسل آتی حفاظت نموده و امکانات لازم برای تأمین غذا،

سرپناه و نوعی زندگی مقبول را توسط خود افراد فراهم آورد.

مؤسسه بین المللی توسعه پایدار در تعریف دیگری می گوید:

معیشت پایدار در واقع امکانات و ظرفیت های مردم را در جهت ایجاد و حفظ شیوه های مناسب زندگی بکار گرفته و ضمن تضمین رفاه آنها، نسل های آینده را نیز مورد ملاحظه قرار می دهد. این امکانات مشروط به وجود و در دسترس بودن گزینه های اکولوژیکی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی بوده و مبتنی بر مساوات، مالکیت منابع و نظام تصمیم سازی مشارکتی می باشد. در هر حال، معیشت پایدار باید فراتر از تأمین نیازهای فوق الذکر معنی شده و به کسب عدالت و برابری در زندگی منتهی شود (Anonymous, 2001).

نگرش توسعه پایدار در اواخر دهه ۱۹۶۰ و اوایل دهه ۱۹۷۰، هنگامی که مردم از پیامدهای منفی ناشی از رشد افسار گسیخته اقتصادی آگاه شدند، بوجود آمد. خسارتهای هنگفت بر منابع پایه در سراسر جهان وارد شد و سایر منابع نیز در معرض نابودی بودند. انقلاب صنعتی راستائی را در پیش گرفت که رشد و کارائی بالا، پرارزش تر از هر چیز دیگری تلقی می شد و فلسفه مالتوس مردم را بسوی این عقیده سوق داد که توسعه، رشد و پیشرفت نامحدود نه تنها ممکن، بلکه اولین

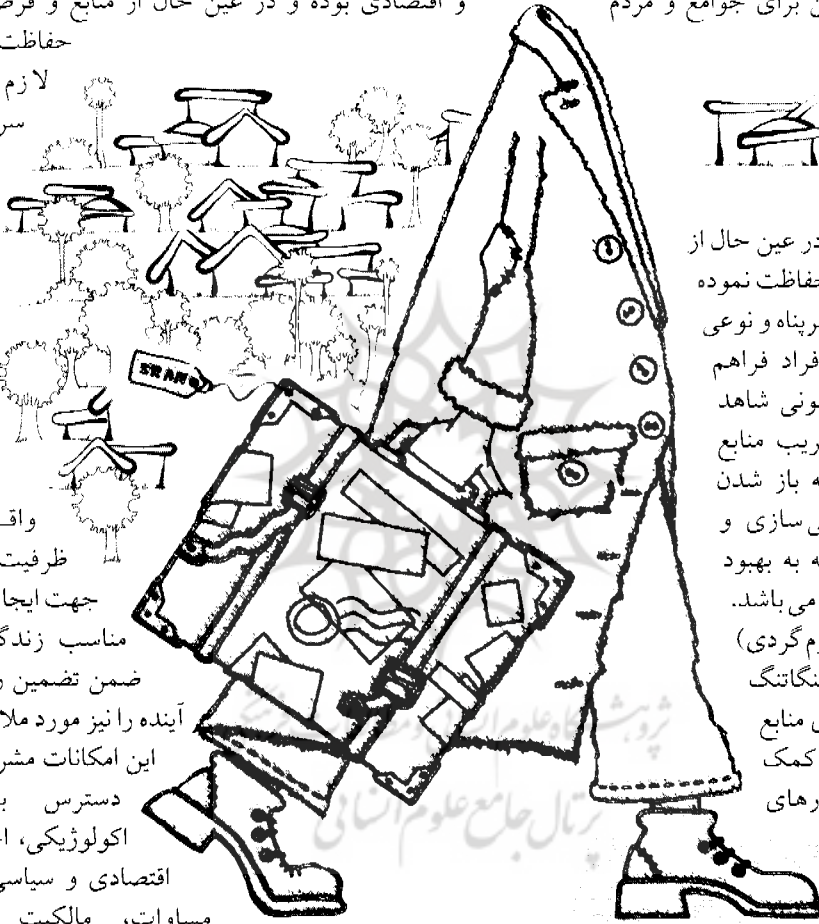
در دهه های اخیر بحث توسعه روستایی و چگونگی تأمین پایداری آن، به یکی از مباحث اصلی متخصصین توسعه و به ویژه توسعه روستایی مبدل شده است. این دغدغه خاطر بعد از شکست الگوهای متعدد توسعه روستایی تشدید شده و امروزه جهان شاهد تجارب علمی متعدد و نظرات مختلف در زمینه توسعه جوامع روستایی با هدف پایداری آن می باشد. توسعه روستایی یک استراتژی است که به منظور بهبود زندگی اقتصادی و اجتماعی گروه خاصی از مردم طراحی شده است. این استراتژی متضمن گسترش و تعمیم مزایای توسعه بین فقیرترین کسانی است که در پی زندگی در مناطق روستایی هستند. یکی از موضوعهای حیاتی توسعه جوامع روستایی، تحقق معیشت مطلوب، متنوع، لذت بخش و امن برای جوامع و مردم محلی است.

یعنی ایجاد شرایطی که حامی توسعه پایدار در سیستم های

انسانی، طبیعی و اقتصادی بوده و در عین حال از منابع و فرصت های نسل های آتی حفاظت نموده و امکانات لازم برای تأمین غذا، سرپناه و نوعی زندگی مقبول را توسط خود افراد فراهم می آورد. از طرف دیگر عصر کنونی شاهد رشد فزاینده بهره برداری و تخریب منابع طبیعی است که بخشی از آن به باز شدن بازارها، رشد تجارت و صنعتی سازی و تلاش کشورهای در حال توسعه به بهبود استانداردهای زندگی مربوط می باشد. گردشگری طبیعی و مسئولانه (بوم گردی) و توسعه می توانند در یک تعامل تنگاتنگ با جوامع محلی به حصول پایداری منابع طبیعی و ایجاد معیشت پایدار کمک کنند. بوم گردی یکی از ابزارهای

گردشگری طبیعی و مسئولانه (بوم گردی)

و توسعه می توانند در یک تعامل تنگاتنگ با جوامع محلی به حصول پایداری منابع طبیعی و ایجاد معیشت پایدار کمک کنند. بوم گردی یکی از ابزارهای مناسب در فرایند توسعه پایدار بوده و قادر است که رشد اقتصادی را به روند حفاظت از منابع طبیعی در کشورهای رو به توسعه پیوند زند.

امروزه سیستم های سنتی حاکم در معیشت، در حال اغتشاش و بهم ریختگی هستند و جوامع محلی مورد اغماض واقع می شوند. نمونه های درست و قدرتمند از توسعه پایدار در صورتی محقق می شوند که ارزش های واقعی جوامع و مردم مورد احترام قرار گیرد.

گزارش برانت لند مفهوم توسعه پایدار را توصیف و محدودیت های تحمیل شده بر رفتار انسانی را مورد بررسی قرار می دهد. گزارش مزبور، توسعه پایدار به عنوان توسعه اقتصادی آگاهانه با همه عوامل اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی و با در نظر گرفتن مزایا و معایب رفتارهای انسانی در دراز مدت و کوتاه مدت، در عناصر زنده و غیرزنده را شرح می دهد. این گزارش بر عقیده توازن بین حوزه های اقتصادی، اکولوژیک و اجتماعی تمرکز دارد، ضمن اینکه محدودیت هایی که این توازن بر کنش و واکنش بین انسان و طبیعت می گذارد را نیز گوشزد می کند.

گزارش برانت لند اولین اشاره کنفرانس جهانی با تأکید بر پایداری در توسعه است. تعریف ابتدایی توسعه را که توسط سازمان ملل متحد ارائه شد در نظر بگیرید: توسعه به معنی بروز تحول در بیوسفر (زیست کره) و ارزیابی سرمایه های انسانی، منابع زنده و غیرزنده برای تأمین نیازهای انسانی و بهبود کیفیت زندگی بشر است.

نگرش سنتی توسعه مبتنی بر نظریه محوریت انسان و نیازهای وی در عالم هستی است... در مقابل توسعه پایدار در تلاش برای بهبود این نگرش محدود و اعتراف به اهمیت و ارزش ذاتی آن در طبیعت با احترام و حمایت از حق حیات دیگر جانداران و رعایت تعادل در نیازهای حیاتی انسان در همان سیستم اکولوژیک، در صدد شناخت محدودیتهای رشد و کاهش فشار انسان بر طبیعت است.

معیشت پایدار و مدیریت مطلوب در جوامع محلی

یکی از موضوعات حیاتی توسعه پایدار، وجود معیشت های مطلوب، متنوع، مولد، لذتبخش و امن برای جوامع و مردم است. قرنهای تجربه در سیستم های سنتی مدیریت منابع طبیعی و حتی تجربه همزمان با جوامع محلی حاکی از آن است که معیشت پایدار بدست آوردنی

هدف جامعه صنعتی می باشد توسعه نامحدود باعث پیدایش این فکر شد که بوسیله تکنولوژی و سیر تکامل آن، می توان بسوی پیشرفت و کارایی آن حرکت کرد (Yoder, 1998).

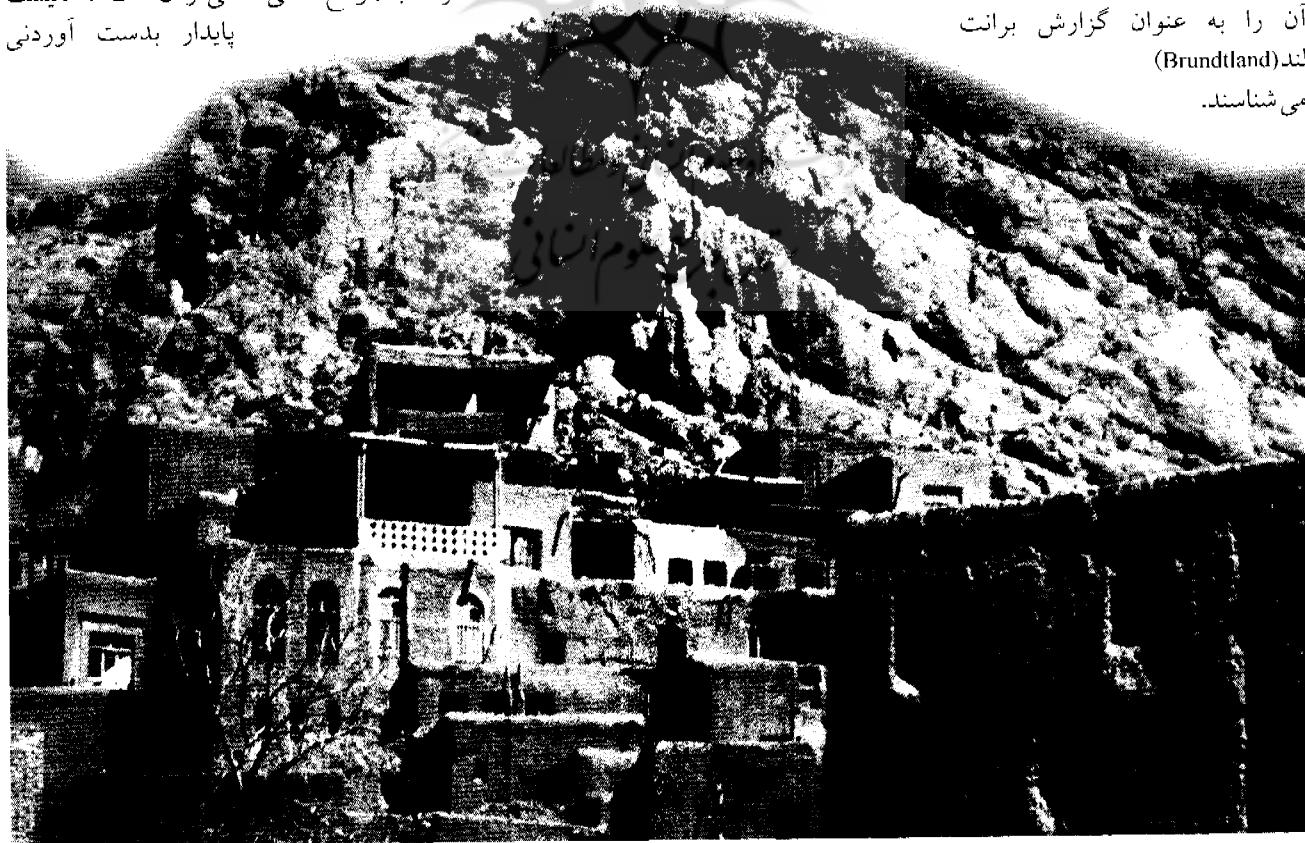
در اواخر دهه ۱۹۷۰ شوماخر مفهوم توسعه پایدار را در کتاب خود بنام کوچک زیباست معرفی نمود. وی در نوشته های خود مدلهای توسعه را در مقیاس کوچک و بر اساس تمرکززدایی و با استفاده از فن آوریهای مناسب، جایگزین و ارائه می کند. بحث اصلی وی این است که توسعه در مقیاس کوچک آسانتر و قابل کنترل تر بوده و با روحیات توده مردم سازگارتر است (Schumacher, 1973).

در اواخر دهه ۱۹۸۰ الگوهای فکری عمومی از اینکه برای رشد محدود چه باید کرد به چه می توان کرد تغییر یافت. این تغییر نگرش با دو گزارش آغاز شد:

نخست راهبردی برای حفظ جهان و دیگر گزارش کمیسیون جهانی ملل متحد پیرامون محیط زیست و توسعه که بعضاً آن را به عنوان گزارش برانت

لند (Brundtland)

می شناسند.

گروهها و اقشار باشد. نیاز همگان به آب، بهداشت، فاضلاب، بهداشت مدارس، حمل و نقل و خدمات اضطراری باید تأمین شود. دستگاههای دولتی نسبت به تهیه چارچوب مناسب برای تأمین نیازها تلاش کرده و استانداردهای لازم تدوین گردیده و قیمت‌ها کنترل شوند. فرآیندهای مردم سالار (دموکراتیک) به نحو مؤثر و قوی اعمال گردیده و صنوف و مشاغل از مقررات زیست محیطی و یا استانداردهای بهداشتی و سلامتی تخطی نمایند.

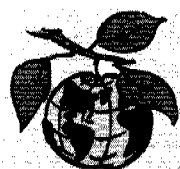
یکی از موضوعات بسیار مهم در فرآیند توسعه پایدار، لزوم تعیین جایگاه مناسب برای مؤسسات و تشکلهای محلی است تا روند پیشرفت به سوی تأمین و کسب اهداف توسعه پایدار در هر منطقه را تضمین نماید. بدون حضور این تشکلهای، پروژه‌های جدید یا سرمایه‌گذارها از راستای مردم سالاری و دموکراتیک منحرف خواهند شد.

مفهوم بوم گردی

از سال ۱۹۸۷ تاکنون تعاریف متعددی از "بوم گردی" مطرح شده است. در سال ۱۹۹۱ مجمع بوم گردی^۱ تعریف زیر را ارائه نمود:

"سفر مسئولانه به نواحی و عرصه‌های طبیعی با رویکرد حفاظت از محیط زیست و حمایت از رفاه مردم محلی است" (Epiet wood, 1996).

بر اساس این تعریف، هفت اصل مهم به شرح زیر در حوزه‌های

"گردشگری" یکی از بزرگترین

صنایع روز جهان به شمار می‌رود.

بگونه‌ای که در سال ۱۹۹۵، هزینه‌های جهانی

این صنعت به ۳/۴ هزار میلیارد دلار بالغ گردید

و انتظار میرفت که به ۴/۲ میلیارد دلار در سال

۲۰۰۰ میلادی ارتقاء یابد.

بوم گردی تدوین و منتشر شده است:

- ۱- پرهیز از تحمیل اثرات منفی مخرب یا ویرانگر بر یکپارچگی یا ویژگی‌های طبیعی و زیست محیطی عرصه‌های گردشگری
- ۲- آموزش و توجه گردشگران نسبت به اهمیت حفظ عرصه‌ها و ارزش‌ها.
- ۳- تخصیص درآمدها برای حفاظت از عرصه‌های طبیعی و مدیریت مناطق حفاظت شده.
- ۴- سودآوری اقتصادی برای جوامع محلی و هدایت درآمدها به سمت مردم بومی که در مجاورت مناطق حفاظت شده زندگی می‌کنند.
- ۵- تأکید بر ضرورت برنامه‌ریزی و رشد پایدار در صنعت گردشگری، و تلاش برای اطمینان از اینکه توسعه گردشگری از مرزهای زیست محیطی و اجتماعی فراتر نخواهد رفت.
- ۶- درآمدزایی قابل توجه برای کشور میزبان از طریق بکارگیری

نیست. در حقیقت، فقر بخودی خود به اتلاف منابع و زندگی تیره و تار نمی‌انجامد، بلکه این فشار ناشی از بیگانگی (عدم شناخت) نسبت به ارزش منابع طبیعی محلی و شیوه نادرست معیشت‌های بومی است که به این معضل دامن می‌زند.

امروزه سیستم‌های سنتی حاکم در معیشت، در حال اغتشاش و بهم ریختگی هستند و جوامع محلی مورد اغماض واقع می‌شوند. نمونه‌های درست و قدرتمند از توسعه پایدار در صورتی محقق می‌شوند که ارزش‌های واقعی جوامع و مردم مورد احترام قرار گیرد. بعلاوه، باید دانش بومی این مردم در مدیریت منابع طبیعی اطراف آنها و شیوه زندگی آنان مهم تلقی شوند. معیشت پایدار در واقع الگوهایی از واکنش‌های بومی مردم محلی نسبت به مشکلات و فرصت‌های محلی آنهاست و باید توسط خودشان توسعه و تنظیم گردد. معیشت پایدار را نمیتوان از بالا، برنامه‌ریزی، هدایت و کنترل نمود، بلکه باید صرفاً حمایت و تقویت کرد. نقش واقعی و مطلوب دولت‌ها و سازمانهای غیردولتی، ایجاد زمینه‌های حمایتی و تسهیلگری برای جوامع محلی است تا خودشان فرآیندهای توانمندسازی در راستای معیشت پایدار را طی نمایند (Farvar, 2002).

یکی دیگر از رویکردهای اساسی در توسعه پایدار، توجه به کیفیت و کارایی مدیریت جوامع محلی در منابع طبیعی محدوده آنهاست. این مهم مستلزم آن است که: حاکمیت قانون، ضامن حقوق و مالکیت همه

میکنند و گردشگری به مفهوم یک فعالیت تفریحی اولین بار در اوائل قرن نوزدهم به کار رفت. بهرحال، ریشه‌های گردشگری به یونان باستان و رومیان قدیم برمیگردد. شهروندان ثروتمند در این جوامع با سفر به مناطق خارجی اروپا، مدیترانه و خاورمیانه به مشاهده فرهنگ‌های مختلف، استفاده از حمام‌های آفتاب استوایی (گرم) و استراحت می‌پرداختند. در خلال قرون وسطی، مردم عمدتاً به دلایل مذهبی، اقدام به سفر میکردند و با تشکیل گروه‌های زائرین، مختلف با پای پیاده از اماکن مقدسه زیارت میکردند. آیمری دوپیکاد، یک کاروان‌دار فرانسوی بود که اولین گروه مذهبی را با راهنما در سال ۱۱۳۰ بمشور بازدید از اماکن مقدسه سانتیاگو کامپوستلا، به اسپانیا برد.

تا قبل از رنسانس در اروپا، مردم علاقه‌ای به سفرهای گروهی به منظور تفریح، آموزش و کسب علم نداشتند. در قرون هیجدهم و نوزدهم، اشراف اروپایی حتی به مدت سه سال به گشت و گذار در اطراف اروپا می‌پرداختند. بهرحال از انقلاب صنعتی به بعد، مردم به فعالیت‌های گردشگری تمایل نشان دادند.

طی دهه‌های ۴۰ و ۵۰ قرن نوزدهم، شخصی بنام توماس کوک اقدام به راه‌اندازی گردش‌های تفریحی توسط قطار نمود و گردشگران را به سرزمین‌های داخل انگلیس و سپس به اروپا برد. در همان سالها، شرکت امریکن اکسپرس در آمریکا نیز اقدام به ارائه خدمات به گردشگران نمود و چکهای مسافرتی و حواله‌های پولی جدیدی را به جریان انداخت. البته اکثر سفرهای تفریحی با هدف تماشای مناظر دیدنی، برنامه‌ریزی و اجرا میشوند. در همین سالها بود که تدریجاً تبعات زیست محیطی جدی از ناحیه این صنعت پدیدار گشت.

در جریان صنعتی‌سازی کشورها، توسعه گردشگری بواسطه ظهور امکانات جدید حمل و نقل همچون اتومبیل و هواپیما و نیز ارتقاء سطح آگاهی و فرهنگ کشورها سرعت بیشتری یافت. میزان آگاهی از کشورها و فرهنگها از طریق بازگشت سربازان از سرزمین‌های دور و استعمار کشورهای نظیر هندوستان، آفریقا و استرالیا شتاب

"گردشگری" در یک منطقه بکر، همانند یک شمشیر دولبه است، با برنامه‌ریزی درست و رشد آرام میتوان سودآوری مناسب برای جوامع محلی و حفاظت از منابع پایه را تضمین نمود. بهرحال رشد آرام و توسعه کم‌تأثیر، همیشه با هم جمع و توأم نمی‌شوند.

امکانات و خدمات محلی.

۷- اتکاء فزاینده به زیرساخت‌هایی که بنحوی حساس و هماهنگ با محیط زیست پدید آمده، توأم با تقلیل در استفاده از سوخت‌های فسیلی، حفاظت از گیاهان و وحوش محلی و اختلاط با محیط زیست طبیعی (Epler wood, 1996).

بوم‌گردی تمایل شدیدی به عرصه‌های بکر و دست‌نخورده دارد و لذا اولین اقدام باید متوجه اقامت گردشگران و ارائه تجربیات جدید به آنها باشد. منافعی که از این رهگذر عاید مناطق بکر می‌گردد آن است که به دلیل ماهیت مبتنی بر منابع بوم‌گردی، حفاظت از این منابع طبیعی و باستان‌شناسی برای بوم‌گردی پایدار، اساسی تلقی می‌شود. اغلب سازمانهای مسئول حفاظت عرصه‌ها، بوم‌گردی را وسیله‌ای برای حفاظت و توسعه مناطق دور افتاده می‌شناسند (Kusler, 1990).

تاریخچه گردشگری

واژه گردشگر به معنی کسی که صرف نظر از کنجکاو، به قصد تفریح و تفنن سفر

چشمگیری پیدا نمود. بعلاوه، پیشرفت صنعت عکاسی و ارائه مدارک مصور از سرزمین‌های خارجی، باعث تحریک حس کنجکاوی بسیاری از گردشگران ماجراجو گردید که آرزوی دیدار این اماکن را در سر داشتند. در هر صورت، هیچ عاملی به اندازه ظهور هواپیما در رشد و پویایی این صنعت تأثیر نداشته است. (O'Neill, 2002)

هواپیماها در سال ۱۹۴۸ دنیا را به روی گردشگران باز کردند و خطوط هوایی بخش "توریست کلاس" را در جمع صندلی‌های خود تدارک دیدند. اما بهر حال بعد از ورود هواپیماهای غول‌پیکر و پیشرفته در دهه ۷۰، روند مسافرت به کشورهای کمتر توسعه یافته، حجم و میزان چشمگیریتری یافت. در اواسط دهه ۷۰، سهم گردشگران کشورهای پیشرفته به کشورهای کمتر توسعه یافته به حدود ۸ درصد سفرهای توریستی بالغ می‌شد ولی تدریجاً در اواسط دهه ۸۰ میلادی به ۱۷ درصد ارتقاء یافت و سرانجام در اواسط دهه ۹۰ به سطح ۲۰ درصد رسید و هم‌اینک با رشد سالیانه ۶ درصد ادامه دارد. این نکته نیز حائز اهمیت است که اکثر این گردشگران فقط به بیست کشور توسعه یافته جهان تعلق داشته‌اند.

گردشگری یکی از بزرگترین صنایع روز جهان به شمار می‌رود، بگونه‌ای که در سال ۱۹۹۵، هزینه‌های جهانی این صنعت به ۳/۴ هزار میلیارد دلار بالغ گردید و انتظار میرفت که به ۴/۲ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۰ میلادی ارتقاء یابد. علاوه بر این، گردشگری، بستر قابل توجهی برای اشتغال جهانی است و بین ۶/۲ تا ۱۰ درصد مشاغل جهان را به خود اختصاص داده است. گردشگری، زمینه مناسبی برای ۵-۷۵ درصد تولید ناخالص جهانی (GNP) بوده و نقش مهمی را در اقتصاد ۱۲۵ کشور دنیا ایفا می‌نماید. بعنوان مثال در هندوستان، کاستاریکا، نپال و کنیا، سهم فعالیت‌های توریستی به ترتیب ۱۱، ۱۴، ۳۳ و ۳۸ درصد ارزش صادراتی آن کشورهاست. پیش‌بینی‌ها حاکی از آن است که

رشد گردشگری در عرصه‌های مختلف اقتصادی تا سال ۲۰۲۰ تداوم خواهد داشت (O'Neill, 2002).

بوم‌گردی (اکوتوریسم) یک واژه و مفهوم نسبتاً جدید بوده و اولین بار در دهه ۱۹۹۶ توسط آقای هکتور سیالوس لاسکوریان^۱ مشاور مخصوص بوم‌گردی در سازمان حفاظت جهانی^۲ (IUCN) و مدیر برنامه مشاوره بین‌المللی در بوم‌گردی مطرح گردید.

بوم در بوم‌گردی به معنی زیست بوم تلقی گردیده که در واقع روابط درونی موجودات زنده و محیط زیست آنان را مطالعه و معرفی می‌کند. این واژه از کلمه یونانی oikos گرفته شده که به معنی خانه است و دارای مفاهیم و رهیافت‌هایی برای توسعه و پایداری گردشگری است (Mock, 1999).

تلفیق فعالیت‌های حفاظتی و روند توسعه

قبل از بوم‌گردی، توسعه نواحی بکر با استخراج منابع طبیعی برای رشد و توسعه اقتصادی کشور پیوند خورده بود. ریشه‌کنی درختان، چرای احشام، معدن‌کاوی و فعالیت‌های کشاورزی همگی به نحوی در بهره‌برداری مفرط از زمین سهیم می‌باشند. اکثر کشورها بوم‌گردی را بعنوان جایگزینی مطمئن و پایدار برای این منابع معرفی می‌کنند.

بوم‌گردی، تحولات بسیاری را به یک جامعه ارائه میکند و لذا

جوامع مخاطب باید در مورد تمایلات و توقعات خود از این پدیده عکس‌العمل نشان دهند. برخی از این تحولات به

عرصه‌های فرهنگی ضرر می‌زنند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

افزایش مقدار گردشگران، امکان حفاظت از منابع پایه دشوارتر شده و تدریجاً توان کسب رضایت از گردشگران را از دست خواهد داد.

توسعه یک ناحیه، صرفاً بر اساس ظرفیت‌های گردشگری، یک اقدام خطرآفرین تلقی می‌شود. گردشگری، یک صنعت متغیر و متکی بر تأثیرات ناپایدار همچون آب و هوا، نرخ تسعیر ارز و شرایط سیاسی است. یکی از معضلات برنامه‌ریزان، امکان عدم جلب تعداد کافی گردشگران در این صنعت و لذا کسب درآمدهای ناکافی برای تحقق انتظارات اقتصادی جوامع محلی است. تغییر این وضعیت می‌تواند به رفع سوء تفاهم نسبت به برنامه‌ها منجر شده و این اعتقاد را که پارکهای طبیعی، پدیده‌های بی‌خاصیتی هستند، باطل نماید. این احتمال نیز وجود دارد که جوامع محلی تدریجاً به انجام تلاشهایی در جهت حفاظت از ذخائر طبیعی پارکها ترغیب شوند (Pederson, 1990).

توسعه بوم‌گردی نیازمند همراهی با توسعه پایدار منابع طبیعی مجاور مناطق حفاظت شده است و باید عرصه‌های جایگزینی را برای منابع تعریف دامها، تهیه چوب و فعالیت‌های زراعی در محدوده پارکها تأمین نمود. این نوع برنامه‌ها، از شدت فشار وارد بر پارکهای طبیعی کاسته و نیازهای آنان را در بیرون از محدود اینگونه

ذخائر تأمین می‌کند. از آنجا که بخشی از نیازهای جوامع محلی توسط برنامه‌های جنگل‌زراعی^۳ برآورده می‌شود لذا تقاضای کمتری از منافع کوتاه مدت گردشگری خواهند داشت. در مقابل فشار کمتر بر گردشگری و تحقق بخش اعظم منافع اقتصادی موردنظر، نیاز کمتری نیز به افزایش سریع نرخ گردشگران احساس خواهد شد. اگر ساکنان محلی نسبت به کسب درآمد اقتصادی از ناحیه بوم‌گردی مطمئن شده و ضرورت‌های اولیه همچون غذا، سوخت و اجاره

زمین را در اختیار داشته باشند، در آن صورت می‌توان از یکپارچگی فعالیت‌های حفاظت عرصه‌ها و روند توسعه محلی در متن عملیات، اطمینان لازم را حاصل نمود (Pederson, 1990).

البته ذکر این نکته حائز اهمیت است که تاکنون توسعه جوامع محلی به نحو مقتضی مورد ارزیابی واقع نگردیده و مشخص نیست که گردشگری چگونه با این جوامع همکاری و تعامل خواهد داشت، بعلاوه بدلیل فقدان اعتبارات لازم، این مقوله در گذشته نیز چندان رشدی نداشته است. در اکثر طرحهای خارجی پیرامون توسعه بوم‌گردی، حضور جوامع محلی پیش‌بینی شده ولی به لحاظ اعمال دیدگاههای غربی نامناسب و عدم ملاحظه چهارچوبهای فرهنگی سنتی، نتیجه لازم عاید نگردیده است.

مقصود از این مطلب، اثبات و تأکید بر وابستگی درآمدهای مالی به

خدمتگذاری در بوم‌گردی مستلزم برقراری زیرساخت‌های ضروری برای اقامت گردشگران است. بدین معنی که خدمات حمل و نقل، اقامت، غذا و فعالیت‌های مختلف را باید قبلاً فراهم نمود. گردشگران در این نوع عرصه‌ها در مقایسه با گردشگری‌های انبوه، توجه چندانی به هتل‌های بزرگ و مجلل و راههای هموار ندارند بلکه بیشتر به وجود هوای سالم و پاک اهمیت میدهند. اقامتگاههای کم‌ضرر مانند مهمانسراهای کوچک، کلبه‌های تخت و صبحانه‌ای با اطاقهایی در خانه‌های روستایی نظر آنان را بیشتر جلب

می‌کند. اینگونه مهمانسراها، انگیزه لازم برای استفاده از منابع تجدیدشونده همچون انرژی خورشیدی را تقویت کرده و از تنگنای موجود در مسیر توسعه مدرن که تهدیدکننده منابع هستند، فاصله میگیرند. این فن‌آوری‌های تجدیدشونده باید به وفور در اختیار کشورهای در حال توسعه قرار داده شوند تا در مراحل برنامه‌ریزی توسعه مورد استفاده واقع شوند.

منافع اقتصادی حاصل از گردشگری باید میان مردم محلی ساکن در حومه مناطق حفاظت شده، دولت‌ها و •

نهادهای متولی پارکهای طبیعی تقسیم شود. بوم‌گردی میتواند خدمات بهداشتی و آموزشی لازم را از طریق درآمدزایی در اختیار سکنه محلی بگذارد و متقابلاً به اشتغال‌زایی در صنعت گردشگری بیفزاید. نمایش عینی منافع اقتصادی ناشی از حفاظت عرصه‌ها برای مردم بومی، یکی از راهکارهای کلیدی در حفاظت موفقیت‌آمیز به شمار می‌رود.

گردشگری در یک منطقه بکر، همانند یک شمشیر دولبه است، با برنامه‌ریزی درست و رشد آرام میتوان سودآوری مناسب برای جوامع محلی و حفاظت از منابع پایه را تضمین نمود. بهر حال رشد آرام و توسعه کم‌تأثیر، همیشه با هم جمع و توأم نمی‌شوند. سیاست توسعه مناطق بوم‌گردی توسط دولتمردان بعید نیست، از آنجا که دولت‌ها به منافع اقتصادی خوبی از بوم‌گردی دست می‌یابند، شهرت یافتن یک منطقه ممکن است به قیمت سقوط و نابودی آن تمام شود. زیرا با

مشارکت افراد محلی در بوم گردی نیست بلکه اشاره به این مهم دارد که ارزش جوامع و اعتقادات فرهنگی خاص آنها، ندرتاً در متن برنامه ریزیهای بوم گردی گنجانده و رعایت می شود.

بعضاً مقوله مشارکت جوامع فقط از جهت کسب منافع ثانویه (حاشیه ای) برای سکنه محلی تعقیب میشود و هدف اصلی، حفاظت از منابع طبیعی و یا سودآوری بیشتر برای طراحان و برنامه ریزان بوده است. رهیافتهای مشارکتی نیز از شمول لازم برای توانمندسازی جوامع برخوردار نیستند. اکنون وقت آن رسیده که برنامه ریزان نسبت به همکاری برابر با جوامع محلی و متعاقباً تأمین سود و اعتبارات بیشتر برای شرکای محلی بکوشند تا ضمن توانمندسازی افراد محلی، امکان کنترل و مدیریت سرنوشت خود را بدست آورند (Brandon, 1993).

تأثیرات اقتصادی بوم گردی

فروش گونه های مختلف حیوانات وحشی و اجزاء بدن آنها از دیرباز منبع درآمد سرشاری بوده است. فروش الوارهای گرمسیری نیز تجارت پرسودی تلقی می شود. رشد تقاضای فزاینده در این موارد باعث کاهش جمعیت نژادهای بسیاری از موجودات شده و

نیز تظاهر به علاقه به وحوش میکند که عمدتاً پستانداران بزرگ و تماشائی را دربرمی گیرد. اما بهر حال داروسازان آسیائی با پرداخت قیمت های نجومی برای شاخ کرگدن از آن پودرهای داروئی می سازند. مردان یمن حاضرند برای خنجر ساخته شده از شاخ کرگدن تا ۱۰۰۰ دلار پرداخت کنند (Knox, 1990).

پارکهای طبیعی باید بدنبال منبع درآمد دیگری باشند که نسبت به منافع حاصل از شکار غیرقانونی و وحوش برتری داشته باشند و برای این منظور، بوم گردی استعداد لازم را در اختیار دارد. کشور رواندا در آفریقا مثال خوبی را بدست می دهد:

پروژه گوریل کوهستان، با کمتر از ۵۰۰ گردشگر و مجموع پرداخت کمتر از ۲۰۰۰ دلار با ورود به پارک آغاز گردید. اکنون بعد از ده سال، حدود ۵۰۰۰ گردشگر هر سال از این پارک دیدن کرده و هر یک تقریباً ۲۰۰ دلار ورودیه پرداخت می کنند. لذا درآمد سالانه آن به یک میلیون دلار در سال بالغ می گردد. بعلاوه، اینطور برآورد می شود که هر یک از این گردشگران هر سال حدود ۶۰۰ دلار نیز صرف مخارج گردشگری و اقامت خود میکنند که در این صورت سه میلیون دلار دیگر نصیب کشور می گردد. درآمد تخمینی مراکز گردشگری به ۸ تا ۱۰ میلیون دلار در

سال بالغ می شود که این رقم، به استثناء قهوه و چای، بالاتر از سایر درآمدهای صادراتی رواندا، ارزشوری داشته است چنانچه بوم گردی در منطقه ای پی ریزی و هدایت شده ولی از مشارکت جوامع در ابعاد گوناگون بهره مند نباشد، در آنصورت نظام حمایتی پارکها و اقدامات حفاظتی در زیستگاههای وحوش شدیداً صدمه خواهند دید. گردشگران رواندائی کماکان موظف به پرداخت ۲۰۰ دلار حق ورود به پارک وحش گوریل کوهستان هستند. نتیجه این اقدام در کشوری که درآمد سرانه آن ۲۶۰ دلار در

سال است، کسب منافع قابل توجه درآمد از اماکن گردشگری محلی بوده و معدودی از مردم آن کشور برای نخستین بار است که قدر گوریل ها را می دانند و پارکها نیز مورد توجه بیشتری واقع شده اند (Vedder and Weber, 1990).

انگیزه های مختلفی را می توان در سطوح متفاوت و در جهت رشد اقدامات حفاظتی عرصه ها و منابع مورد توجه قرار داد. نمونه هایی از ترغیب و تشویق مستقیم اهالی در این خصوص به شرح زیر هستند:

- انگیزه های نقدی شامل پرداخت یارانه برای فعالیت های جنگل زائی و کمک های پژوهشی.

- انگیزه های غیرنقدی (جنسی) بصورت کمک های غذایی برای کار در یک ذخیره گاه طبیعی، تخفیف و اعطاء امکانات جنگلی.
- نمونه هایی از مساعدتهای غیرمستقیم:
- اقدامات مالی از قبیل جبران خسارات ناشی از هجوم حیوانات وحشی.

بوم گردی نه تنها وسیله مناسبی در اختیار گردشگران، دولت ها و دانشمندان میگذارد تا از مناطق حفاظت شده حمایت کنند بلکه می پذیرد که جوامع محلی نیز باید در فرآیند تدوین و اجرای موفق یا ناموفق بوم گردی سهیم باشند.

لزوم تبیین راهکارهای حفاظتی در بقاء نسل آنها را تشدید کرده است. حتی در صورت محصور نمودن عرصه های طبیعی و اعمال اقدامات حفاظتی، بدلیل قیمت بالای این موجودات در بازار سیاه، کماکان تهدیدات جسورانه علیه جانوران وحشی ادامه می یابد. افکار جهانی

ساکنان اکوادور به گالا پاگوس گردیده و رشدی برابر ۱۲ درصد در سال برای اهالی آنجا رقم زده است. این پدیده البته مشکلات چندی را نیز بدنبال داشته است که ناخشنودی از اشتغال بکار مهاجرین، کمبود مواد غذایی در فروشگاههای محلی و افزایش قیمت کالاها از آن جمله اند. از دیگر تبعات منفی این موضوع، افزایش زباله، بهره برداری مفرط از منابع طبیعی و ازدیاد جمعیت سگهای ولگرد، گربه ها، بزها و موش ها در منطقه قابل اشاره اند. بعلاوه، بزهکاریهای اجتماعی از جمله وفور بچه های گدا، ناسازگاری فرهنگی بومی و آداب و رسوم خارجی، وضع نامناسب لباس زنان گردشگر، دوگانگی اجتماعی و رشد مخاصمات و مزاحمت ها علیه گردشگران بدلیل ازدحام جمعیت را نیز باید اضافه نمود.

قطعاً بدون برنامه ریزی مناسب و کنترل بوم گردی، نگرش سکنه محلی نیز تغییر یافته و از نشاط به "بی تفاوتی"، آذیت و آزار و یا خصومت خواهد گرائید (Long, 1990).

ضرورت سرمایه گذاری بوم گردی در جوامع محلی

قبل از هر چیز باید اشاره نمود که بر اساس برآورد شورای جهانی سفر و گردشگری^۴، گردشگری "بزرگترین صنعت جهان محسوب می شود.

«صنعت گردشگری و سفر؛ قریب به ۱۲۷ میلیون نفر (یک پانزدهم افراد شاغل جهان) را بعنوان نیروی کار در خود جای داده است.

- حمایت مالی از کشاورزان صنعتی (فشرده) و تعویق اقساط.
- تأمین خدماتی همچون توسعه جوامع، آموزش امور حفاظتی و مساعده های فنی مختلف.

- فاکتورهای اجتماعی همانند نظام اجاره داری ترقی و آموزش کارکنان (Meneely, 1988).

تأثیرات اجتماعی بوم گردی

فرهنگ های بومی معمولاً از جاذبه های خاصی برای گردشگران برخوردار هستند. به همین دلیل، بوم گردی موظف و مایل به حفظ فرهنگ های سنتی نیز میباشد. مهارت های قومی همچون ساخت پناهگاه، شکار حیوانات، هنر و صنایع دستی از جمله زیرساخت های لازم در توسعه بوم گردی به شمار میروند. اجرای نمایش رقص و موسیقی محلی، عرضه هنر و فروش صنایع دستی و غیره، همگی در جهت حفظ و بقا فرهنگ بومی و انتقال آنها به نسلهای بعدی مفید بنظر می رسند (Bates, 1990).

در گینه جدید (پاپوا)، فرصت های شغلی در مهمانسراهای دورافتاده گردشگری، سبب اقامت طولانی مدت جوانان در مناطق قبیله ای و سنتی حاشیه شده و آموزش جوانان بعنوان راهنمایان طبیعت رشد تدریجی مناطق دورافتاده و بکر، به ایجاد درآمدهای قابل توجه برای

توسعه روستایی یک استراتژی است که به منظور بهبود زندگی اقتصادی و اجتماعی گروه

خاصی از مردم طراحی شده است. این

استراتژی متضمن گسترش و تعمیم مزایای

توسعه بین فقیرترین کسانی است که در پی زندگی در مناطق روستایی هستند.

اهالی منجر شده است.

بوداییان ساکن در هیمالیا با انجام مراسم مذهبی پیچیده و رعایت مصالح زیست محیطی، با موفقیت در مناطق خشک و خشن و تحت نظام روحانی خود به زندگی ادامه میدهند. با افتتاح منطقه لاداک در هیمالیای هندوستان در سال ۱۹۷۶ و هجوم فرهنگ قرن بیستم از سوی گردشگران، به سرعت مذهب عمیق این فرقه با تهدید مواجه گردید. اکنون اکثر بوداییان ایثارگر و فرهیخته از آن بیم دارند که دین آنان در اثر مشکلات ناشی از مادی گرایی و دنیاپرستی نابود شود (Rainier, 1990). در اغلب فرهنگ هایی که در معرض تمدن قرار گرفته اند، سطح انتظارات و توقعات افراد تحصیل کرده و متوسط آن افزایش یافته و آموزش در واقع به وسیله ای برای بدست آوردن رادیوترانزیستوری، تلویزیون، لباس چین، موتور، اتومبیل و غیره تبدیل شده است (Bates, 1990).

استانداردهای بالاتر (بعنوان فواید ناشی از بوم گردی) باعث جذب

بوم گردی یکی از راهکارهای حصول به این مقصود تلقی میشود، زیرا هدف اصلی آن، حفاظت از منابع طبیعی است. بعلاوه، بدنبال کسب منافع و درآمدهای ارزی از رهگذر بوم گردی، می توان روند حمایت از این ذخائر را تحکیم بخشید.

در اکثر کشورها این ذخائر در اراضی و عرصه های دولتی تولید و رشد میکنند و دولت حق دارد تا آن اراضی را به تولیدکنندگان خارجی واگذار نموده تا گونه های مهم (نباتی یا جانوری) را در آنها توسعه دهند. اهالی بومی که ساکن این اراضی هستند هیچ حقی در مالکیت آنها ندارند. حتی هنگامیکه جوامع محلی مدتهای مدیدی در آنها ساکن بوده اند باز هم از حق مالکیت بی بهره مانده اند. در هر حال، بمنظور حفظ و تداوم ذخائر بیولوژیک و بوم گردی، لزوم سرمایه گذاری دولت، برنامه ریزان و دانشمندان در این جوامع و شناخت حقوق مردم محلی که مدتها حافظ منابع طبیعی مربوطه بوده اند شدیداً احساس میشود.

جوامع محلی باید از آغاز در مراحل برنامه ریزی یک ذخیره گاه طبیعی مشارکت داشته و قادر به اظهار نظر خود در سیاست گذارینها باشند. بوم گردی، تحولات بسیاری را به یک جامعه ارائه میکند و لذا جوامع مخاطب باید در مورد تمایلات و توقعات خود از این پدیده عکس العمل نشان دهند. برخی از این تحولات به عرصه های فرهنگی ضرر میزنند. بدون حمایت همه جانبه و دلسوزانه از این جوامع محلی،

ایده نهفته در بوم گردی (بعنوان شیوه ای برای حفاظت از عرصه های طبیعی و میراث فرهنگی و نیز کسب منافع برای جوامع محلی از طریق فعالیت های حراستی و توسعه ای) بسیار مطلوب ولی در عمل بسیار مشکل خواهد بود. در این مسیر، موانع متعددی پیش روی مجریان قرار دارد که صرفاً با تدوین دستورالعملهای مفید و اجرایی نمی توان از سد آنها گذشت.

بوم گردی نیز یکی از زیربخش های در حال رشد صنعت گردشگری است که با جذب ۴۰ تا ۶۰ درصد از کل گردشگران بین المللی (نزدیک ۵۳۰ میلیون نفر) درآمد قابل توجهی را (۱۶۶-۲۵۰ میلیارد دلار) پدید آورده و ۲۰ تا ۴۰ درصد گردشگران علاقمند به دنیای وحوش، با ارزش اقتصادی ۱۶۶.۸۳ میلیارد دلار را به خود اختصاص داده است» (Lash, 1997).

از طرف دیگر، رشد جمعیت انسانی و تقاضای فزاینده از منابع طبیعی، دولتهای در حال توسعه را با مشکلاتی مواجه نموده است. به همین دلیل توسعه مناطق طبیعی، با هدف کسب درآمدهای مطلوب از طریق بوم گردی، اهمیت و جاذبه خاصی یافته است. طرفداران محیط زیست و مسئولین ماداگاسکار، از تمایل و علاقه جهانی نسبت به بوم گردی استقبال کرده و نیت آنان در نجات باقیمانده منابع طبیعی کشورها را ستودند. آنان امیدوارند که راههای مواصلاتی بهتر و هتل های مناسب باعث ترغیب بوم گردی و سودآوری بیشتر شده و از جنگلهای دیم باقیمانده در جزیره (ماداگاسکار) حمایت گردد (Haie, 1989).

همچنین گفته می شود که تنوع زیستی جهان با سرعت ۱۴۰ گونه در روز، رو به نابودی و انقراض می رود و ضروری است تا ذخائر بیولوژیکی کشورهای نواحی گرمسیر نقاط بحرانی تنوع زیستی عاجلاً مورد حمایت و حفاظت قرار داده شود.

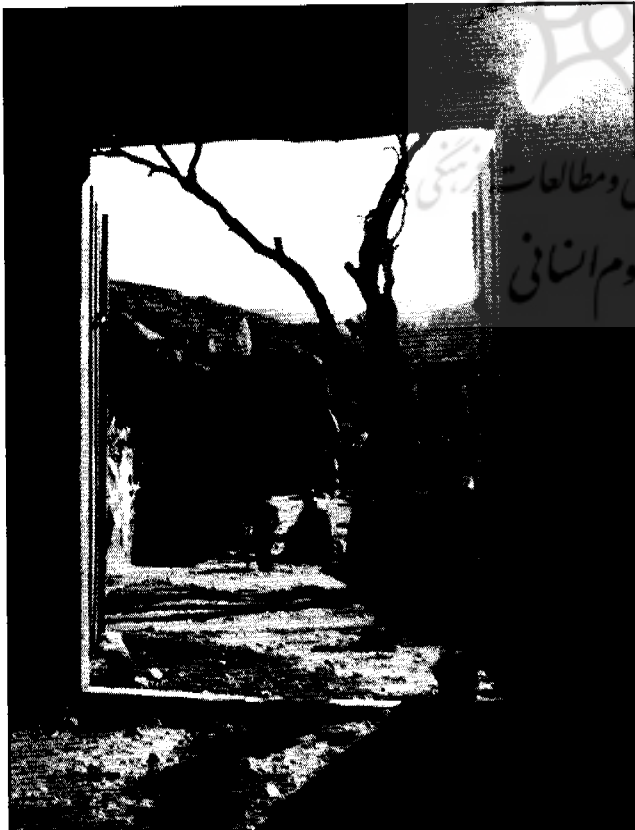
سمت و سوی بوم گردی و ذخائر طبیعی به بن بست منتهی شده و احتمال آنکه اهالی بومی در اقدامی تلافی جویانه دست به نابودی وحوش و جنگلهای محدوده طرح بزنند، وجود دارد (Lash, 1997).

ذکر این نکته نیز ضروری است که با کسب درآمد از محل بوم گردی، اشتغال برای افراد محل افزایش یافته و سطح بهداشت و آموزش آنان نیز ارتقاء می یابد. زنان با کسب آگاهی های بیشتر و کاهش مرگ و میر نوزادان، زندگی جدیدی را برای خود رقم میزنند. این پیشرفتهای بهداشتی و آموزشی میتواند تا مرحله فقرزدایی و حل مشکلات ناشی از رشد جمعیت و توزیع اراضی ادامه یافته و از

سوالات ذریع را مطرح نمود. بعلاوه می آموزیم که جوامع محلی و برنامه ریزان بیرونی لزوماً از یک زبان واحد برخوردار نیستند.

اولین درس، اثر منفی ناشی از توزیع نادرست منافع حاصله در میان سکنه محلی است. یکی از نمونه های اجرای بوم گردی، روستای بابونها در بلیز^۸ است که تحت مدیریت بخش خصوصی و با مشکلات هفتاد مالک خرد از هفت روستا که زمین های خود را در اختیار میمونهای مضحک و پرسروصدا گذاشته بودند، فعالیت میکرد.

مطالعات سالهای ۱۹۸۸ و ۱۹۹۲ حاکی از برخورداری معدودی از مردم آنها فقط در یک روستا از منافع حاصل از گردشگری بود. بعلاوه، فقدان ارتباط میان روستا باعث سرگردانی و ابهام روستاییان شده بود و از خود می پرسیدند که "درآمدها چه میشوند؟" این رویداد سبب بروز احساس بوجی و اغفال شدگی در میان اهالی شش روستای دیگر شد. اکثر آنها آماده بودند تا با قطع درختان، به گله داری روی آورند. بعلاوه ورود مواد مخدر و شیوع جرم و جنایت نیز بر مشکلات فوق افزوده و هنوز این معضل بطور کلی حل نشده است (Bruner, 1993). دومین گزارش مربوط به داستان روستای درخت کج^۹ در بلیز است، تأسیس یک مرکز گردشگری در مجاورت مرداب شمالی که توسط رودی کوچک تغذیه شده و افراد محلی در حاشیه آن اقدام به ساخت اقامتگاه و رستوران نموده و قایق های تفریحی اجاره ای متعددی را تدارک دیده بودند. تنها مشکل موجود در این خصوص، پیدا کردن قایق و رسیدن به روستا بود زیرا راه ارتباطی دیگری در خشکی وجود نداشت. برای تقویت بوم گردی محلی، دولت تصمیم به ساخت یک راه مواصلاتی نمود که درست از وسط مرداب میگذشت. متأسفانه، این راه فاقد تونلهای زیرگذر آب بود و لذا

یکی از موضوعات بسیار مهم در فرایند توسعه پایدار، لزوم تعیین جایگاه مناسبی برای تشکلهای محلی است تا روند پیشرفت به سوی تأمین و کسب معیشت پایدار را تضمین نمایند. معیشت پایدار در واقع امکانات و ظرفیت های مردم را در جهت ارتقاء و حفظ شیوه های مناسب زندگی به کار گرفته و ضمن تضمین رفاه آنها، نسلهای آینده را نیز مورد ملاحظه قرار می دهد.

دامنه تخریب منابع طبیعی و خسارت بر تنوع زیستی بکاهد. انسانها بخش مهم اکوسیستم ها بوده و بوم گردی متعهد به حفظ حریم آنهاست. بوم گردی نه تنها وسیله مناسبی در اختیار گردشگران، دولت ها و دانشمندان میگذارد تا از مناطق حفاظت شده حمایت کنند بلکه می پذیرد که جوامع محلی نیز باید در فرایند تدوین و اجرای موفق یا ناموفق بوم گردی سهیم باشند. نکته اصلی در این بحث، تأکید بر نقش انسانها در اکوسیستم ها و ملاحظه حقوق آنهاست. چنانچه دولت ها به کمک دلارهای خارجی قصد افزایش منافع بوم گردی را داشته باشند، در انصورت حقوق بشر اولویت نخواهد داشت و از سرمایه گذاری در جوامع محلی صرف نظر خواهد شد. چنانچه دولت های کشورهای در حال توسعه به سمت کاهش نرخ جمعیت و ارتقای استانداردهای زندگی حرکت کنند، آنگاه از طریق بوم گردی به سرمایه گذاری در جوامع محلی ترغیب خواهند گردید. بهر حال، پایداری و ثبات دولت ها عامل تعیین کننده راهبردهای فوق الذکر است (Mordoch, 1980).

دستور العمل هایی برای جوامع پایدار

به منظور حفظ پایداری و موفقیت بوم گردی روستایی، سوالات متعددی را باید طرح و پاسخ آنها را در فرایند برنامه ریزی و اجرا دخالت داد. یکی از مشکلات موجود در رهیافت های مشارکتی، مفهوم "جوامع" و "محلی" از منظر مشارکت^۷ است. جوامع محلی نیز معمولاً فارغ از تنش نبوده و متجانس نیستند (Peters, 1996) و لذا این ویژگی باعث پیچیدگی طرحهای توسعه می شود. جوامع محلی باید بپذیرند که از میان خود نمایندگانی را برای سطوح تصمیم سازی انتخاب نمایند (McCay, 1996).

گزارشات میدانی: درس های آموخته

چهار مورد گزارش از بروز تحولات گوناگون در سطح جوامع محلی در دست است که نحوه فعالیت بوم گردی واقعی و مشارکتی را تبیین می کنند. از این اخبار می توان درس ها آموخت و از دستور العملهای فوق الذکر تبعیت کرده و قبل از تدوین طرح مورد نظر،

آنان اجازه گرفت تا یک گروه گردشگر را به دیدن آنها ببرد و آنان نیز از این پیشنهاد خوشحال شدند. دیدار گردشگران بسیار جالب و رضایتبخش بود بطوریکه در انتهای کار، مبلغی را به آن خانواده پرداخت کردند و مطمئن بودند که این مبلغ وضع زندگی خانواده را بهبود خواهد بخشید. بدلیل موفقیت این دیدار، آقای سیلویو به دعوت خود از گروههای گردشگری و دیدار از نحوه تهیه نان و کیک سنتی در تمام طول سال و با استفاده از ابزارهای ابتدائی و تعداد کمی از افراد خانواده، ادامه داد. در انتهای فصل، خانواده مزبور با تمکن مالی قابل توجهی مواجه شده بود و نسبت به درآمد سال آینده نیز بسیار خوشبین و مشتاق بود.

در سال بعد، سیلویو با گروه گردشگری جدید خود وارد شد و انتظار داشت که کارگاه نانوايي را کماکان با روش های سنتی و ابزارهای قدیمی و دست ساز مشاهده نماید. اما آنچه که او دید اصلاً او را راضی نکرد. خانواده مزبور با استفاده از درآمدهای گذشته اقدام به خرید لوازم عمل آوری مواد غذایی، مخلوط کن و پرس نموده بودند تا از مظاهر جدید و رفاه در زندگی بهره مند باشند. آنان کماکان

فقط بخش شمالی مرداب با آب ورودی از رودخانه بالا دست تازه میشد. در طول یکسال، همه پوشش سبز در داخل و حاشیه محصور شده مرداب از بین رفته و پرندگان نیز آنجا را ترک نموده و کیفیت آب رو به نزول گذاشت.

این مشکل توسط هیئت های ذیربط در همایش بوم گردی سال ۱۹۹۲ بلیز مورد بررسی واقع گردید و دولت تصمیم به اصلاح امور گرفت. خیلی زود، جریان آب مجدداً بواسطه نصب کالورت های زیرگذر جریانی دوسویه یافت و سبزی و زندگی وحوش به مرداب بازگشت. این واقعه، حکایت از لزوم مطالعه و برنامه ریزی مناسب قبل از اجرای هرگونه اقدام توسعه ای میکند (Fields, 1992).

گزارش سوم، داستان سیلویو بروس (۱۹۹۵) است. وی تعریف میکند که یک خانواده بومی در برزیل با استفاده از روشهای سنتی به تهیه نان و کیک از نوعی آرد بنام "مانیوک" مینمود. وی از

مستعد موفق به اخذ گواهینامه نشدند. البته فعالیت‌های راهنمایان هنوز ادامه دارد، ولی بهر حال، انجمن فوق‌الذکر نتوانست به اهداف خود برسد، آنهم فقط به دلیل ترک کارشناس وابسته به سازمان غیردولتی خارجی و فقدان بودجه لازم برای ادامه فعالیت (Lash, 1997).

نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

بوم‌گردی یکی از ابزارهای مناسب در فرآیند توسعه پایدار بوده و قادر است که رشد اقتصادی را به روند حفاظت از منابع طبیعی در کشورهای در حال توسعه پیوند بزند. بوم‌گردی و توسعه می‌توانند در یک تعامل تنگاتنگ با جوامع محلی به پایداری کمک نمایند.

بوم‌گردی، صنعتی است که با نظرات و عقاید موافق و مخالف همراه بوده و بسته به نوع مدیریت و اجرا می‌تواند اکوسیستم‌ها را حراست کرده و یا به تخریب آنها دامن بزند. بوم‌گردی می‌تواند از طریق کاهش روند فرسایش، حفاظت از یکپارچگی، ارتقاء آموزش‌های حفاظتی و تأمین انگیزه‌های مالی در بهره‌برداری پایدار، به حفاظت از اکوسیستم‌ها بپردازد. همکاری با جوامع محلی در حراست از یک ناحیه حفاظت شده، بسیار ارزشمند و قابل ستایش است. تدریجاً، مدل‌های میدانی موفق از بوم‌گردی روستائی گزارش میشوند که در صورت استفاده از دستورالعمل‌های ویژه برای نهادینه نمودن بوم‌گردی روستائی پایدار، می‌توانند در کانون توجه صاحب‌نظران قرار گیرند.

ایده نهفته در بوم‌گردی (بعنوان شیوه‌ای برای حفاظت از عرصه‌های طبیعی و میراث فرهنگی و نیز کسب منافع برای جوامع محلی از طریق فعالیت‌های حراستی و توسعه‌ای) بسیار مطلوب ولی در عمل بسیار مشکل خواهد بود. در این مسیر، موانع متعددی پیش روی مجریان قرار دارد که صرفاً با تدوین دستورالعمل‌های مفید و اجرایی نمی‌توان از سد آنها گذشت. کارشناسان بوم‌گردی باید ضمن پرهیز از سخنرانی در مورد گزینه‌های اقتصادی و راه‌های درست توسعه، بیشتر بر روی گفتگو و آموختن در مورد جوامع ذیربط متمرکز شده و به شناسایی سبک زندگی، منافع، آداب و رسوم و خصوصاً نیازها و انتظارات آنان بپردازند. صاحب‌نظران امور توسعه و برنامه‌ریزی، دانشمندان و دولت‌ها باید زبان مشترکی را برای درک متقابل با جوامع پی‌ریزی نمایند.

جوامع محلی در واقع بخشی از اکوسیستم‌های بوم‌گردی بوده و باید سهم قابل ملاحظه‌ای در توسعه و حفاظت از منابع طبیعی خود داشته باشند.

منابع

- 1-Anonymous.(2001).Implementing Sustainability- stainable Livelihoods Definitions.Available on the [url:http://www.iuen.org/livelihoods/html](http://www.iuen.org/livelihoods/html).
- 2-Bates,B.(1990).The Influence of Tourism Infrastructure and Tourists on the Life Styles and Traditions of Primitive People in

با استفاده از مانیوک به تهیه نان و کیک مشغول بودند ولی روش کار متفاوت از گذشته بود. گردشگران نیز مثل سابق علاقه‌ای به دیدن فعالیت آنها و پرداخت وجه نداشتند. قطعاً اتفاقی افتاده بود و خانواده مورد بحث از سطح نسبی مطلوبی از رفاه برخوردار شده بود. اکنون تهیه آرد با استفاده از دستگاهها و لوازم جدید آسانتر بود و این به معنی کیفیت بهتر زندگی است. ولی بهر حال باید شیوه‌های واقعی زندگی مردم محلی را دقیقاً شناسایی و در صورت مشاهده هرگونه تحولی در متن شیوه‌های قدیمی، قبلاً ارزیابی لازم را بعمل آورد و سپس توصیه‌های لازم برای استقبال از این تحولات را مطابق با سبک زندگی مردم، به جوامع محلی ارائه نمود.

موضوع چهارم، اشاره به ماجرای دارد که به پول و ارتباط مربوط می‌شود، ولی از نظر محتوا متفاوت است. در لامبوک اندونزی، چند نفر از اهالی دهکده کوچک سنارو در دامنه کوه رینجانی واقع در پارک طبیعی میخواستند انجمن راهنمایان و باربران طبیعت را تشکیل دهند. لذا با دعوت از سه سازمان غیردولتی داخلی و یک سازمان غیردولتی خارجی، اقدام به آموزش و تربیت نیروی انسانی موردنیاز و پی‌ریزی فعالیت‌های بعدی نمودند. متعاقباً با تعیین و شناسایی اماکن بوم‌گردی و تدوین برنامه اصلی فعالیت‌ها، روند امور شکل اجرایی پیدا کرد. با ورود یک متخصص خارجی، دوره‌های آموزشی نیز آغاز شد. در ابتدای کار، ۳۷ نفر از مردان دهکده در جلسات آموزش بعد از ظهر شرکت می‌کردند. موضوعات حفاظتی، مهارت‌های راهنمایی، برخی تجربیات کاری و زبان انگلیسی جزو موارد درسی بود. بازدیدهای میدانی از اماکن گردشگری نیز به اوقات ظهر موكول گردید و به افرادی که در این دوره‌ها شرکت می‌کردند امتیاز (نمره) داده می‌شد. خیلی زود، رقابت برای کسب ۴۰ امتیاز جادویی جهت اخذ گواهینامه بهره‌برداری آغاز شد. گروه راهنمایان از ۱۵ نفر تشکیل گردید. مسابقه یا آزمون کوه‌پیمایی از رینجانی انجام و بعد از سه روز طاقت‌فرسا، کیفیت کار ارزیابی شد. در این زمان، متخصص آموزش، دهکده را ترک کرد و سازمان‌های غیردولتی داخلی مسئولیت ادامه کار را بعهده گرفته و امکانات مالی، زمان و زمینه‌های همکاری را تلف نمودند. برنامه آموزشی راهنمایان طبیعت در سناریو متوقف شد و راهنمایان

New Guinea. Paper Presented at the 2nd International Symposium on Ecotourism and Resource Conservation. Miami, FL. 1990

3-Brandon, K. (1993). Basic Steps Towards Encouraging Local Participation in Nature Tourism Projects. In Lindberg, K. and D.E. Hawkins (eds.), *Ecotourism: A Guide for Planners and Managers*. North Bennington, VT: The Ecotourism Society.

4-Bruner, G.Y. (1993). Evaluating a Model of Private-Ownership Conservation: Ecotourism in the Community Baboon Sanctuary in Belize. M.S. Thesis (School of Public Policy), Georgia Institute of Technology.

5-Chambers, R. and Conway, G. (1992). Implementing Sustainability- Sustainable Livelihoods Definitions. Available on the [url: http://www.iucn.org/livelihoods/html](http://www.iucn.org/livelihoods/html).

6-Diaz, J.L. (1997). Environmental Planning and Conservation. The School for Field Studies. Center for Sustainable Development. Atenas, Costa Rica.

7-Farvar, M.T. (2002). World Summit on Sustainable Development: Ring Statement. Policy Matters, 10 September 2002. IRAN.

8-Fletcherwood, M. (1996). The Evolution of Ecotourism As a Sustainable Development Tool. Paper Presented at the Sixth International Symposium on Society and Natural Resource Management. Pennsylvania State University, 18-23 May 1996.

9-Fields, R.C. (1992). Session Summary of Field Workshop at Crooked Tree Village, Belize. In First World Congress on Tourism and the Environment. Belize April 1992 Proceedings. Silverton, or: Jacana Trust. PP. 159-166.

10-Hale, E. (1989). Planet In Peril: Tourism May Save Inlands Resource. In Florida Today. 10 October.

11-Jones, L. (1990). Costa Rica: A Vested Promise In Paradise. In Buzzworm. Vol II, (3): 31-39.

12-Knox, M. (1990). Africa Daze Montana Knights: Wilderness As Armed Fortress. In Buzzworm. Vol II, (4): 47-51.

13-Kusler, J. (1990). Ecotourism and Resource Conservation: Introduction to Issues. Paper Presented at the 2nd International Symposium on Ecotourism and Resource Conservation, Miami, FL, November, 1990. In *Ecotourism and Resource Conservation: A Collection of Papers*. Compiled by John Kusler. PP. 2-8.

14-Lash, G.Y. (1996). NGO Participation In Island Conservation:

Community-Based Ecotourism Guide Training, Lombok, Indonesia. American Zoo and Aquarium Association (AZA, Formerly AAZPA) 1996 National Proceeding. PP. 206-213.

15-Lash, G. (1997). What Is Community-based Ecotourism. In J. Bornemeir, M. Victor and P.B. Durst, Thailand Seminar On Ecotourism: No. 15, Ecotourism for Forest Conservation and Community Development. (PP. 2-13) Thailand: Rap Publication.

16-Long, V. (1990). Ecotourism and on Site Communities: Good Intentions are Not Enough. Paper Presented at the 2nd International Symposium on Ecotourism and Resource Conservation. Miami FL, November 1990.

17-McCay, B. (1996). Voices from the Commons: Evolving Relations of Property and Management. *Cultural Survival Quarterly*. Vol. 20, Issue 1 (Spring).

18-McNeely, J.A. (1988). Economics and Biological Diversity: Developing and Using Economic Incentives to Conserve Biological Resources. Gland, Switzerland: International Union for Conservation of Nature and Natural Resources.

19-Mock, J. (1999). Ecotourism Potential In Pakistans Northern Areas. [on-line]. Available on the [url: http://www.monitor.net/jmko/karakoram/pktour.htm](http://www.monitor.net/jmko/karakoram/pktour.htm)

20-Murdoch, W.W. (1980). The Poverty of Nations: The Political Economy of Hunger and Population. Baltimore and London: The John Hopkins University Press.

21-O'Neill, A.C. (2002). What Globalization Means for Ecotourism: Managing Globalizations Impacts on Ecotourism In Developing Countries. [on-line]. Available on the [url: http://www.iupjournals.org/global/glstoc9.html](http://www.iupjournals.org/global/glstoc9.html). 6k

22-Pederson, A. (1990). Issues, Problems, and Lessons Learned from Three Ecotourism Planning Projects. Paper Presented at the 2nd International Symposium on Ecotourism and Resource Conservation, Miami, FL, November, 1990. In *Ecotourism and Resource Conservation: A Collection of Papers* Compiled by John Kusler. PP. 61-74.

23-Peters, P. (1996). Whos Local Here, The Politics of Participation In Development. *Cultural Survival Quarterly*. 20(3): 22-25.

24-Rainier, C. (1990). Sacred Places. *Buzzworm*. Vol II, (6): 57-63.

25-Salazar, M., Palmer, P., Barthel, W. and Reed, J. (1991). Local Participation in Ecotourism Development, Talamanca, Costa Rica: Opportunities and Obstacles. Paper Presented at the 2nd International Symposium on Ecotourism and Resource Conservation, Miami, FL, November, 1990. In *Ecotourism and Resource Conservation: A Collection of Papers*. Compiled by A. Kusler. Vol 2, PP. 371-381.

26-Schumacher, E.F. (1973). *Small is Beautiful*. London: Blond and Briggs.

27-Vedder, A. and Weber, A.W. (1990). The Mountain Gorilla Project (Volcanoes National Park)-Rwanda. In A. Kiss (ed.), *Living with Wildlife Resource Management with Local Participation In Africa*. World Bank

28-Yoder, A. (1998). Sustainable Development, Ecotourism, and Globalization: Are they Compatible. [on-line]. Available on the [url: http://www.lava.net/wanda](http://www.lava.net/wanda)

پی نوشت ها:

1-The Ecotourism Society (TES)

2-International Conservation Union

3-Agro forestry

4-World Travel and Tourism Council (WTTC)

5-Community

6-Local

7-Participation

۸- کشور کوچکی در امریکای مرکزی در جوار گواتمالا و در جنوب مکزیک.

9-Crooked free village